

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

Романюк Оксана Іванівна

УДК: 378.22:[043.86:005.336.5]:[37.091.12.011.3-051:33]

**РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ
ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України, м. Київ.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Султанова Лейла Юріївна,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, завідувач відділу теорії і практики педагогічної освіти (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Мозговий Віктор Леонідович,
Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», завідувач кафедри культурології (м. Миколаїв);

доктор педагогічних наук, доцент
Мільто Людмила Олександрівна,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, професор кафедри педагогіки і психології вищої школи (м. Київ).

Захист відбудеться 25 березня 2020 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

Автореферат розіслано 22 лютого 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Сотська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток інноваційних процесів в освіті є об'єктивною закономірністю, що зумовлюється інтенсивним розвитком інформаційних технологій; гуманістично зорієнтованим характером взаємодії суб'єктів освітнього процесу; необхідністю підвищення рівня активності та відповідальності викладача за власну професійну діяльність, спрямовану на формування творчої особистості майбутнього фахівця. У зв'язку з цим винятково важливого значення набуває розвиток педагогічної майстерності викладача, що потребує нових підходів у системі освіти, інноваційного педагогічного мислення, нового осмислення практичного педагогічного досвіду й вимагає постійного професійного вдосконалення.

З урахуванням зазначеного посилюється роль програм розвитку педагогічної майстерності, зокрема для майбутніх викладачів, які працюватимуть у системі вищої освіти. Затребуваність таких програм пояснюється відсутністю у більшості університетів непедагогічного профілю професійної підготовки майбутніх фахівців до викладання у закладах вищої освіти.

Актуальність зазначеної проблеми окреслена у законодавчих та нормативно-правових документах, зокрема: законах України «Про освіту» (2017), «Про Вищу освіту» (2014), Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, а також у Педагогічній Конституції Європи та інших документах.

Фундаментальною основою означеного дослідження є праці, в яких обґрунтовано теоретико-методологічні засади педагогічної майстерності (Є. Барбіна, Н. Гузій, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Г. Сагач, М. Солдатенко, Н. Тарасевич та ін.), чільне місце серед них посідають наукові розвідки з висвітлення історико-прикладних аспектів педагогічної майстерності (І. Зязюн, О. Лавріненко, Л. Лимаренко, Л. Мільто, В. Мозговий, О. Тринус та ін.).

Формування педагогічної майстерності майбутніх викладачів у процесі професійної підготовки відображено у науковому доробку Н. Батечко, С. Вітвицької, Л. Малаканової, Н. Мачинської, В. Семиченко, А. Уварової, М. Гриньової, О. Черноштан, С. Швидкої та ін., тоді як питання розвитку означеного феномену в системі неперервної педагогічної освіти конкретизовано у працях Є. Барбіної, В. Олійника, Л. Решетняк, Л. Шевчук, М. Фіцули та ін.

Дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів у країнах Західної Європи, Канади та Сполучених Штатах Америки здійснювали вітчизняні (Ю. Кіщенко, М. Лещенко, Р. Роман та ін.) і зарубіжні (Дж. Акерлінд, Р. Аллен, Х. Альтріхтер, Г. Барні, У. Бланк, С. Бронер,

С. Брукфілд, С. Кірбі, Дж. МакКомбс, С. Нафтел, П. Пош, Р. Фелдер, А. Фельдман, П. Хатчінгс, Л. Шульман та ін.) науковці.

Окремі аспекти формування й розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін розглядалися вітчизняними дослідниками (О. Калінською, О. Коваль, Г. Ковальчук, І. Козинець, О. Обривкіною, Л. Отрощенко, О. Павленко та ін.).

Водночас, проблема розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури не була предметом цілісного дослідження.

Аналіз проблеми професійної підготовки викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури та вивчення сучасного стану розвитку педагогічної майстерності свідчать про наявність суперечностей між:

- сучасними вимогами суспільства до психолого-педагогічної підготовки викладачів економічних дисциплін і недостатнім рівнем сформованості їхньої педагогічної майстерності;

- необхідністю збереження накопиченого в Україні досвіду розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін і недостатнім критичним осмисленням й узагальненням його в педагогічній теорії і практиці;

- необхідністю оновлення навчально-методичного забезпечення розвитку педагогічної майстерності і відсутністю науково обґрунтованого змісту, сучасних форм і методів розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Актуальність означеної проблеми, недостатній рівень її теоретичної розробленості та практичної реалізації в освітньому процесі, а також наявність виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану наукових досліджень Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України імені Івана Зязюна з теми «Розвиток педагогічної майстерності викладача закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технічного суспільства» (РК № 0111U000188). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (протокол № 4 від 02 квітня 2012 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 29 травня 2012 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати зміст, форми і методи розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін та експериментально перевірити ефективність моделі розвитку досліджуваної якості в умовах магістратури.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Дослідити сутність педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних досліджень.

2. Проаналізувати сучасний стан розвитку педагогічної майстерності в системі професійної підготовки фахівців економічного профілю в магістратурі.

3. Визначити компоненти, критерії, показники та рівні педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити структурно-функціональну модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

5. Розробити навчально-методичне забезпечення з розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Об'єкт дослідження – педагогічна майстерність викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Концептуальна ідея дослідження ґрунтується на тому, що розвиток мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури має здійснюватися з урахуванням положень психодидактичного, компетентнісного, діяльнісного, інноваційного підходів та принципів професійної спрямованості, суб'єктності, пріоритету активних методів навчання і інтерактивних технологій, опори на самостійну роботу студентів.

Сформованість педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін уможлиблюється поетапним впровадженням в освітній процес структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що розвиток педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури буде більш ефективним за умов: удосконалення змісту педагогічної майстерності, застосування традиційних та інтерактивних форм і методів освітньої діяльності, розвитку мотивації до професійно-педагогічної діяльності та ціннісних орієнтацій, психолого-педагогічної компетентності, здатності до організаційної діяльності й особистісної взаємодії та здатності до аналітичної діяльності.

Методологічну основу дослідження становлять: психодидактичний, компетентнісний, діяльнісний, інноваційний підходи; принципи професійної спрямованості, пріоритету активних методів навчання, інтерактивних технологій та опори на самостійну роботу студентів; конструктивні ідеї зарубіжного досвіду розвитку педагогічної майстерності.

Теоретичною основою дослідження є основні положення філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Огнев'юк та ін.); теорії розвитку особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рибалка та ін.); теорії професійного становлення (С. Гончаренко, О. Бодальов, Л. Божович, Е. Зеєр, Н. Кузьміна, О. Кучерявий, Л. Лук'янова, Г. Сотська, Л. Хомич та ін.); положення щодо професійної підготовки викладачів в умовах магістратури (С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Т. Федірчик та ін.); концепції розвитку педагогічної майстерності (І. Зязюн, І. Кривонос, Н. Кузьміна, О. Лавріненко, Н. Тарасевич).

Для розв'язання визначених завдань дослідження та досягнення поставленої мети було використано комплекс пов'язаних між собою методів дослідження:

– загальнонаукові (*аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення*) для опрацювання філософської, педагогічної, психологічної літератури, законодавчої бази;

– емпіричні: *бесіда, тестування, опитування, спостереження* для виявлення рівня педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін; *метод педагогічного експерименту* для перевірки ефективності структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури;

– статистичні: *метод математичної обробки «t-критерій Стьюдента»* для незалежних змінних з метою визначення наявності чи відсутності відмінностей між контрольною та експериментальною групами; *багатофункціональний критерій Фішера* з метою порівняння рівнів педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі ДВНЗ «Київський національний економічний університету імені Вадима Гетьмана», Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Херсонського національного технічного університету. В експериментальному дослідженні взяли участь 250 здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за економічними спеціальностями.

Організація дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2011 – 2019 рр. та охоплювало чотири етапи.

На першому, теоретико-аналітичному, етапі (2011 – 2012 рр.) обґрунтовано актуальність наукової проблеми; визначено сутність базових понять дослідження; опрацьовано філософську, психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми; конкретизовано мету, предмет і завдання дослідження, сформульовано робочу гіпотезу, визначено концептуальну ідею дослідження.

На другому, констатувальному, етапі (2013 – 2014 рр.) проаналізовано стан проблеми в освітній практиці; розроблено програму і методику експериментальної роботи; здійснено діагностику рівнів педагогічної майстерності майбутніх викладачів (вхідне діагностування).

На третьому, формувальному, етапі (2015 – 2017 рр.) теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено структурно-функціональну модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури; апробовано зміст, форми і методи розвитку педагогічної майстерності.

На четвертому, узагальнювальному, етапі (2018 – 2019 рр.) проаналізовано та узагальнено результати дослідно-експериментальної роботи, сформульовано загальні висновки, оформлено рукопис дисертації, визначено перспективи подальшого дослідження зазначеної проблеми.

Наукова новизна і теоретичне значення отриманих результатів дослідження полягають у тому, що:

– *вперше* цілісно досліджено особливості розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури; теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель розвитку означеного феномену, що охоплює теоретичний, змістовий та результативний блоки; схарактеризовано компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), критерії (мотивація до професійно-педагогічної діяльності; ціннісні орієнтації; психолого-педагогічна компетентність; здатність до організаційної діяльності та особистісної взаємодії; здатність до аналітичної діяльності), показники (поєднання внутрішніх та зовнішніх мотивів; термінальні та інструментальні цінності; теоретичні знання основ педагогічної майстерності, професійні вміння; організаторські здібності, комунікабельність; індивідуальна міра вираженості рефлексивності) та рівні (базовий, достатній, високий) педагогічної майстерності; охарактеризовано етапи розвитку педагогічної майстерності;

– *уточнено* зміст понять «педагогічна майстерність викладачів економічних дисциплін», «психолого-педагогічна компетентність викладачів економічних дисциплін»;

– *удосконалено* зміст, форми і методи розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Практичне значення результатів дослідження полягає у створенні навчально-методичного комплексу з розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури, що містить навчальну програму та методичні рекомендації до спецкурсу «Педагогічна майстерність викладачів економічних дисциплін»; програми тренінгу розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін та інструктивно-методичних матеріалів до нього.

Основні положення та висновки за результатами здійсненого дисертаційного дослідження можуть застосовуватись для розробки освітніх програм з підготовки фахівців економічного профілю на другому (магістерському) рівні вищої освіти для розвитку їхньої педагогічної майстерності. Запропонований комплекс методик для діагностування рівня педагогічної майстерності може використовуватися викладачами закладів вищої освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (довідка № 05/02-13-86/1 від 27.12.2018), Класичного приватного університету (довідка № 882 від 02.10.2019), Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (довідка № 01/01-541 від 18.11.2019), Херсонського національного технічного університету (довідка № 324/11), ТОВ «Компанія інтелектуальних технологій» (довідка № 10/19 від 15.09.2019).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати наукового дослідження обговорювалися на: *міжнародних конференціях*: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Іноземна мова професійного спрямування як складова підготовки дипломатів та фахівців зовнішніх зносин» (Київ, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 20-й річниці Дипломатичної академії України при МЗС України «Зовнішня політика і дипломатія: український і світовий досвід» (Київ, 2015), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Іноземна мова професійного спрямування як складова підготовки дипломатів та фахівців у сфері зовнішніх зносин» (Київ, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, суспільство, держава у філософському дискурсі: історія і сучасність» (до 60-річчя кафедри філософії НУБіП України) (Київ, 2017), Міжнародній науково-практичній конференції «Формальна й неформальна освіта у вимірах добра Івана Зязюна» (Полтава, 2018), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України» (Київ, 2018), III Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього» (Чернігів, 2019); XVI Міжнародних педагогічно-мистецьких читаннях пам'яті професора О.П. Рудницької (Київ, 2018); *всеукраїнських конференціях*: Всеукраїнській науково-методичній конференції «Від викладання дисциплін до освоєння наук: трансформація змісту, технологій освітньої діяльності та розвиток педагогічної майстерності» (Київ, 2013), Звітній науково-практичній конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за 2018 рік «Особистісний і професійний розвиток фахівців в умовах сучасного ринку праці» (Київ, 2019); *міжнародних науково-методологічних семінарах*: «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (Хмельницький, 2017, 2018).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 13 публікаціях, серед яких: 6 статей у наукових фахових виданнях України, в тому числі 2 статті у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз; 7 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотацій українською і англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 314 сторінок. Основний зміст викладено на 207 сторінках. Робота містить 17 таблиць, 9 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, зазначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, визначено його концептуальну ідею, методи, методологічну й теоретичну основу, охарактеризовано етапи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про їх апробацію і впровадження, описано структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін»** – визначено сутність досліджуваного явища, розкрито зарубіжний досвід розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти, проаналізовано нормативно-правове забезпечення підготовки викладачів економічних дисциплін в Україні, охарактеризовано сучасний стан розвитку педагогічної майстерності у процесі професійної підготовки фахівців економічного профілю.

Вивчення, аналіз та узагальнення теоретичних джерел з проблеми дослідження дозволили визначити педагогічну майстерність викладачів економічних дисциплін як сукупність сформованих фахових знань з економіки, умінь і навичок викладання економічних дисциплін, а також володіння сучасними педагогічними методиками та технологіями, наявність розвинутих особистих здібностей і психологічних властивостей, що забезпечують стабільно високу ефективність педагогічної діяльності, сприяють швидкій адаптації до змін, що відбуваються в освітньому середовищі та своєчасному реагуванню на них, розвитку особистого педагогічного стилю та постійному професійно-педагогічному самовдосконаленні.

Дослідження освітніх систем США, Канади та країн Західної Європи дозволило виявити сукупність тенденцій розвитку педагогічної майстерності викладачів, провідними з яких стали зростання чисельності багатoproфільних закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку викладачів; збільшення терміну навчання у педагогічних закладах освіти до п'яти років; посилення уваги до професійної орієнтації на педагогічні спеціальності в сім'ї, закладах середньої та вищої освіти, вдосконалення структури, організації, форм і методів педагогічної орієнтації; підвищення вимог до вступників до педагогічних закладів освіти, розроблення ефективних форм діагностики й тестування особистісних психофізіологічних характеристик, цілей, мотивів у процесі відбору майбутніх студентів педагогічних спеціальностей; підвищення якості програм розвитку

педагогічної майстерності для викладачів різних спеціальностей з урахуванням сучасних досягнень науки, пов'язаних з фаховою та психолого-педагогічною підготовкою викладачів; зростання кількості психолого-педагогічних дисциплін, незважаючи на незначне зменшення кількості годин для вивчення їх у закладах вищої освіти, застосування принципів елективності й інтегративності, підвищення вимог до змісту та якості викладання, використання інтенсивних, розвивальних методів навчання, широке впровадження інформаційних технологій в освітньому процесі; надання більшої уваги розвитку в майбутніх викладачів самостійності й активності в набутті практичних навичок; посилення уваги до розвитку педагогічної майстерності в системі післядипломної освіти.

Проведений аналіз нормативно-правового забезпечення вітчизняної вищої освіти засвідчив можливість поєднання фахового та педагогічного напрямів підготовки викладачів непедагогічних спеціальностей, а також набуття кваліфікації викладача за фахом після завершення відповідної освітньої програми, що передбачає виконання психолого-педагогічної, методичної та практичної складової педагогічної освіти. Проте аналіз сучасного стану розвитку педагогічної майстерності в процесі професійної підготовки фахівців економічного профілю показав зорієнтованість освітніх програм здебільшого на навчання за спеціальністю. Таким чином, виникає необхідність у розробці навчально-методичного забезпечення розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін.

У другому розділі – **«Структурно-функціональна модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури»** – обґрунтовано структурно-функціональну модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури, визначено компоненти, критерії, показники та рівні педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Структурно-функціональна модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури побудована з урахуванням положень психодидактичного, компетентнісного, діяльнісного, інноваційного підходів та принципів професійної спрямованості, суб'єктності, пріоритету активних методів навчання та інтерактивних технологій, принципу самовдосконалення (рис. 1).

Складовими педагогічної майстерності є взаємопов'язані між собою мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Доведено, що мотиваційно-ціннісний компонент педагогічної майстерності є сформованою системою особистісних утворень, що виявляється у ціннісно-смисловому ставленні до професійно-педагогічної діяльності, бажанні та готовності розвивати педагогічну майстерність. З'ясовано, що когнітивний компонент педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін пов'язаний з осмисленим, свідомим ставленням до професійно-педагогічної діяльності й розвитку педагогічної майстерності та передбачає володіння знаннями: з загальнотеоретичних дисциплін,

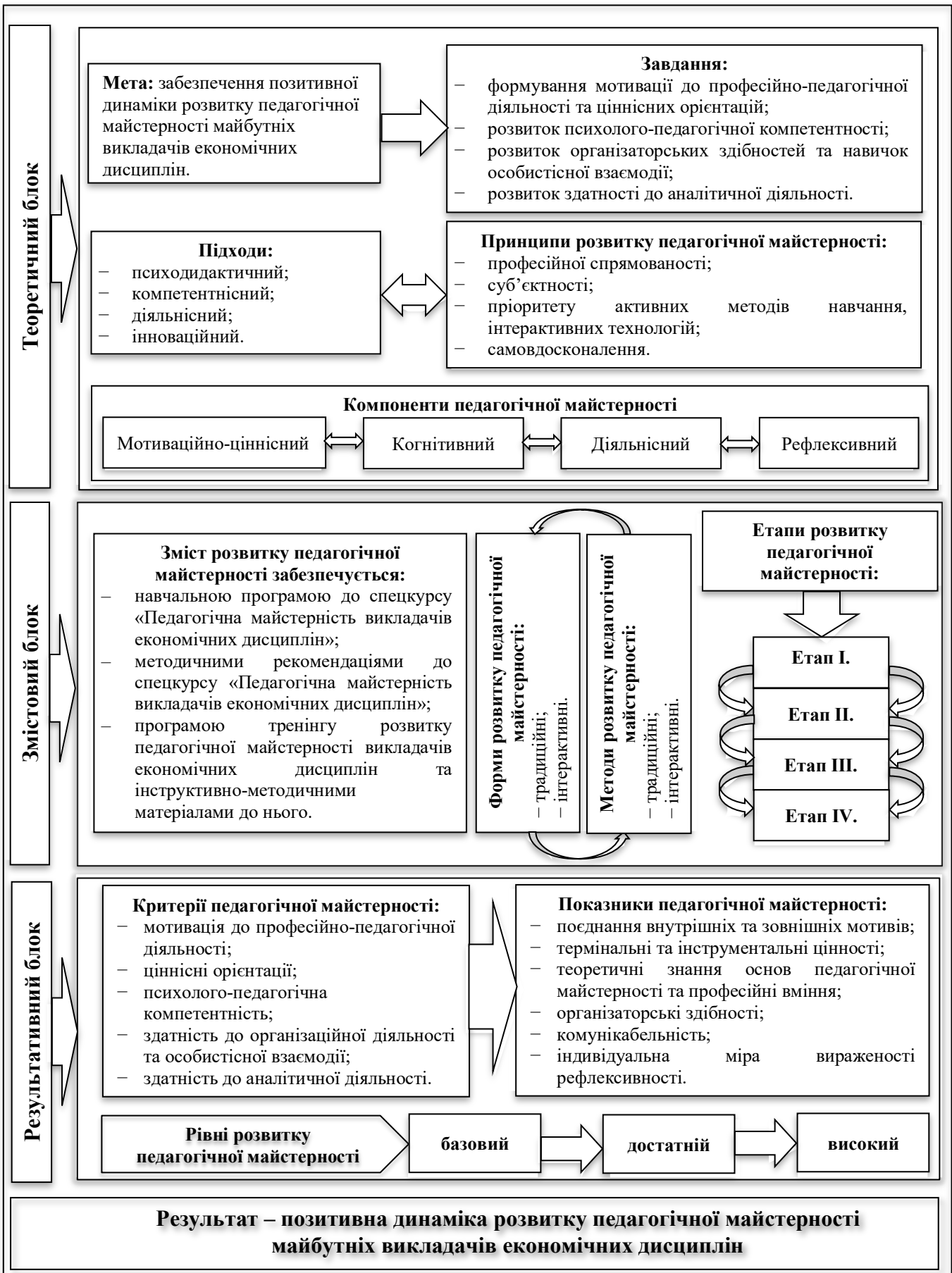

Рис. 1. Структурно-функціональна модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури

психолого-педагогічних, фахових економічних дисциплін, основ застосування інформаційних технологій в освітньому процесі. Надана характеристика діяльнісного компонента педагогічної майстерності враховує сформованість у майбутніх викладачів економічних дисциплін організаторських умінь і комунікативних навичок, їхній рівень володіння гностичними, проектувальними, методичними вміннями й навичками їх застосування в практичній діяльності. Рефлексивний компонент педагогічної майстерності характеризує пізнання й аналіз викладачем явищ власної свідомості та діяльності, реалізується через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння й розуміння інших, самооцінювання й оцінювання інших, самоінтерпретація й інтерпретація інших.

Відповідно до мети і завдань розвитку педагогічної майстерності розроблено зміст розвитку педагогічної майстерності, який забезпечується навчальною програмою і методичними рекомендаціями до спецкурсу «Педагогічна майстерність викладачів економічних дисциплін», програмою тренінгу розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін та інструктивно-методичними матеріалами до нього; обґрунтовано вибір форм (традиційних – лекція, практичне заняття, самостійна робота, контрольні заходи; інтерактивних – тренінг, дискусія з використанням мультимедійних технологій, робота в малих групах, ділова гра, масові заходи) та методів (традиційних – вербальні, наочні, практичні, методи за логікою сприйняття змісту навчального матеріалу; інтерактивні – «мозковий штурм», портфоліо, аналіз конкретних ситуацій (кейс-метод), проблемно-пошуковий, ігрових технологій, презентації, імітаційні вправи, ігрове проектування), запропоновано чотири етапи її розвитку.

Охарактеризовані критерії (мотивація до професійно-педагогічної діяльності; ціннісні орієнтації; психолого-педагогічна компетентність; здатність до організаційної діяльності та особистісної взаємодії; здатність до аналітичної діяльності) та показники педагогічної майстерності (поєднання внутрішніх і зовнішніх мотивів; термінальні та інструментальні цінності; теоретичні знання основ педагогічної майстерності та професійні вміння; організаторські здібності та комунікабельність; індивідуальна міра вираженості рефлексивності) уможливили визначення рівнів її розвитку.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури»** – визначено рівні розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін на констатувальному етапі експериментального дослідження, розроблено навчально-методичне забезпечення досліджуваного процесу, визначено ефективність структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

З метою визначення рівнів розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін було проведено констатувальний експеримент на базі ДВНЗ «Київський національний

економічний університету імені Вадима Гетьмана», Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Херсонського національного технічного університету. На різних етапах дослідження в експерименті брали участь 250 здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за економічними спеціальностями.

Визначення рівня розвитку педагогічної майстерності респондентів контрольної та експериментальної груп до формувального експерименту здійснювалось за допомогою комплексу методик (методика визначення мотивації професійної діяльності К. Замфір у модифікації А. Реана; «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; авторський тест для виявлення рівня психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економічних дисциплін; експрес-діагностика організаторських здібностей М. Фетіскіна, В. Козлова, Г. Мануйлова; методика оцінки рівня комунікабельності В. Ряховського; методика діагностики індивідуальної міри вираженості рефлексивності А. Карпова).

Проведений аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив переважання базового (25,6% осіб) та достатнього (48% осіб) рівнів розвитку педагогічної майстерності.

Підвищення рівня педагогічної майстерності здійснювалось на формувальному етапі експерименту за допомогою впровадження запропонованого змісту, форм і методів її розвитку в умовах магістратури. В освітній процес закладів вищої освіти для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за економічними спеціальностями було впроваджено навчальну програму спецкурсу «Педагогічна майстерність викладачів економічних дисциплін»; методичні рекомендації до спецкурсу «Педагогічна майстерність викладачів економічних дисциплін»; програму тренінгу розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін та інструктивно-методичні матеріали до нього. Впровадження здійснювалось із застосуванням традиційних та інтерактивних форм і методів розвитку педагогічної майстерності.

На узагальнювальному етапі дослідження за результатами проведеного діагностування в експериментальній групі виявлено позитивні зміни в рівнях розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін (рис. 2).

Кількість респондентів експериментальної групи з базовим рівнем педагогічної майстерності зменшилась більш, ніж удвічі, з 19 осіб (29,69%) до 7 осіб (10,94%). Відбулися зміни в кількості тих майбутніх викладачів, які мають достатній рівень педагогічної майстерності. Кількість таких осіб збільшилась з 29 осіб (45,31%) до 32 осіб (50%). Більш значні зміни виявлено у кількості осіб з високим рівнем педагогічної майстерності. Учасників експерименту з високим рівнем педагогічної майстерності до формувального експерименту дослідження було 16 осіб (25%), після формувального експерименту стало 25 осіб (39,06%).

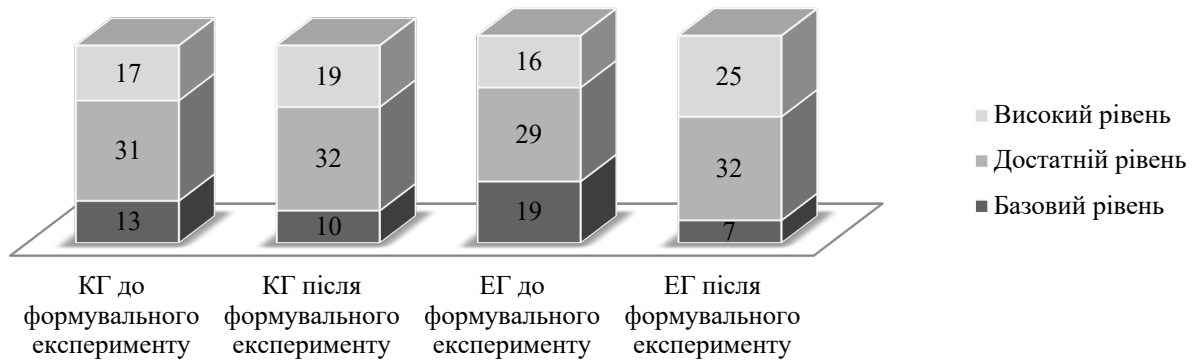

Рис. 2. Динаміка розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін до та після формувального експерименту

Для порівняння результатів виявлених рівнів педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін нами використано багатфункціональний критерій Фішера. Так, показник ($\varphi_{\text{емпіричне}}$) достатнього та високого рівнів педагогічної майстерності експериментальної групи до та після формувального експерименту дорівнює 2,72, що більше за критичне значення ($\varphi_{\text{критичне}} = 2,31$) прийнятого в психології рівня статистичної значимості. Порівняння відсотка учасників дослідження з високим та достатнім рівнями розвитку педагогічної майстерності в експериментальній групі до та після формувального етапу педагогічного експерименту дало можливість довести вірогідність отриманих результатів.

Отже, поставлені завдання виконані, мета наукового пошуку досягнута, гіпотеза дослідження підтверджена.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури є підґрунтям для формулювання таких висновків:

1. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних досліджень розкрито сутність педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін, яка полягає у володінні фаховими знаннями з економіки, уміннями і навичками викладання економічних дисциплін, педагогічними методиками і технологіями, а також – у розвинутих особистих здібностях і психологічних властивостях, які сприяють забезпеченню стабільної результативності педагогічної діяльності високого рівня, своєчасному реагуванню на зміни, що відбуваються в освітньому середовищі, та адаптації до них, наявності власного педагогічного стилю, прагненні до особистісно-професійного саморозвитку.

2. Здійснений аналіз сучасного стану розвитку педагогічної майстерності в Україні свідчить про наявність сформованої законодавчої бази, яка передбачає професійну підготовку викладачів економічних дисциплін. Система професійної підготовки викладачів включає фахову, психолого-педагогічну та практичну підготовку і має на меті формування таких складових компетентності викладачів, як професійну, комунікативну, інформаційну та правову. У державних законодавчих документах зазначається, що в результаті професійно-педагогічної підготовки викладачі мають володіти основами загальнотеоретичних наук у обсязі, необхідному для виконання педагогічних, методичних, організаційно-управлінських завдань, основами педагогіки, вікової психології, методикою організації освітньо-виховної роботи, засобами навчання та іншими дидактичними можливостями, знаннями положень нормативно-правових документів з питань освіти, сучасними педагогічними технологіями. Проте, в сучасній системі професійної підготовки фахівців економічного профілю, недостатньо розроблено механізми розвитку педагогічної майстерності, що зумовило необхідність удосконалення навчально-методичного забезпечення з розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

3. Визначення сутності педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін дозволило виокремити основні її компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний). Відповідно до компонентів визначено критерії та показники педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін, а саме: мотивація до професійно-педагогічної діяльності, показником якої є поєднання внутрішніх і зовнішніх мотивів; ціннісні орієнтації (термінальні та інструментальні цінності); психолого-педагогічна компетентність (теоретичні знання основ педагогічної майстерності та професійні вміння); здатність до організаційної діяльності та особистісної взаємодії (організаторські здібності та комунікабельність); здатність до аналітичної діяльності (індивідуальна міра вираженості рефлексивності).

На основі визначених критеріїв охарактеризовано базовий, достатній та високий рівні педагогічної майстерності. Базовий рівень розвитку педагогічної майстерності виявляється в індіферентному, пасивному ставленні до проблеми розвитку педагогічної майстерності. Достатній рівень властивий тим майбутнім викладачам, які усвідомлюють значення розвитку педагогічної майстерності. Високий рівень характеризується усвідомленням власної педагогічної компетентності як однієї з найважливіших особистісних цінностей.

4. Теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури, яка є сукупністю взаємопов'язаних теоретичного, змістового та результативного блоків.

У теоретичному блоці визначено мету структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних

дисциплін в умовах магістратури та відповідні завдання; обґрунтовано підходи та принципи розвитку педагогічної майстерності; охарактеризовано мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти педагогічної майстерності. У змістовому блоці структуровано зміст розвитку педагогічної майстерності, обґрунтовано вибір ефективних традиційних та інтерактивних форм і методів розвитку педагогічної майстерності, запропоновано чотири етапи розвитку педагогічної майстерності. Результативний блок забезпечує визначення базового, достатнього та високого рівнів розвитку педагогічної майстерності за допомогою охарактеризованих критеріїв та показників педагогічної майстерності. Кінцевим результатом впровадження моделі є позитивна динаміка розвитку педагогічної майстерності.

Результати експериментального дослідження підтвердили ефективність структурно-функціональної моделі розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури. Після формувального етапу експерименту кількість майбутніх викладачів з базовим рівнем розвитку педагогічної майстерності зменшилась з 19 осіб (29,69%) до 7 осіб (10,94%). Водночас зросла кількість майбутніх викладачів з достатнім рівнем розвитку педагогічної майстерності з 29 осіб (45,3%) до 32 осіб (50%). Щодо високого рівня, було виявлено зростання кількості майбутніх викладачів з означеним рівнем розвитку педагогічної майстерності на 14,06% з 16 осіб (25%) до 25 осіб (39,06%). Застосування багатофункціонального критерію Фішера довело статистичне значення виявлених у ході експерименту змін.

5. З урахуванням результатів наукового пошуку, а також з метою розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін розроблено та впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти навчальну програму та методичні рекомендації до спецкурсу «Педагогічна майстерність викладачів економічних дисциплін», програму тренінгу розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін та інструктивно-методичні матеріали до нього.

В процесі впровадження означеного навчально-методичного забезпечення в умовах магістратури використовувалися традиційні (лекції, практичні заняття, самостійна робота, контрольні заходи) та інтерактивні (тренінг, дискусія з використанням мультимедійних технологій, робота в малих групах, ділова гра, масові заходи) форми розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін. Запропоновані нами традиційні (вербальні, наочні, практичні, методи за логікою сприйняття змісту) та інтерактивні («мозковий штурм», портфоліо, аналіз конкретних ситуацій, проблемно-пошуковий, метод ігрових технологій, ігрове проектування, презентації, імітаційні вправи) методи сприяли формуванню й удосконаленню методики та власного стилю викладання економічних дисциплін.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах

магістратури. Подальшого вивчення потребують механізми впливу інноваційних освітніх технологій на розвиток педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін та розвиток педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в системі післядипломної освіти.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Романюк, О. (2015). Наукові підходи до розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 1(10), 244–252.

2. Romaniuk, O. (2015). European experience in teacher education and pedagogical mastery development. *Comparative Professional Pedagogy*, Vol. 5, Issue 4, 87–92.

3. Романюк, О. (2018). Реалізація інноваційного підходу в професійно спрямованій підготовці викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури. *Витоки педагогічної майстерності*, 21, 166–170.

4. Романюк, О. (2018). Структурно-функціональна модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури. *Гірська школа Українських Карпат*, 19, 100–104.

5. Романюк, О. (2019). Визначення рівня педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін із застосуванням авторського тесту. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум імені Т.Г.Шевченка*, 1(157), 173–177.

6. Романюк, О. (2019). Організація експериментального дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури. *Імідж сучасного педагога*, 4(187), 33–37.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Романюк, О. (2013). Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу. *Від викладання дисциплін до освоєння наук: трансформація змісту, технологій освітньої діяльності та розвиток педагогічної майстерності: Науково-методична конференція*, Київ, 31 січня, (с. 264). Київ: КНЕУ.

8. Романюк, О. (2013). Формування педагогічної майстерності викладачів в умовах сучасної вищої школи. *Іноземна мова професійного спрямування як складова підготовки дипломатів та фахівців зовнішніх зносин: VI Міжнародна науково-практична конференція*, Київ, 31 травня, (с.75–76). Київ: Дипломатична академія України при МЗС України.

9. Романюк, О. (2017). Особливості професійної підготовки викладачів у освітній системі Фінляндії. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: VI Міжнародний науково-методологічний семінар*, Хмельницький, 18 травня, (с. 178–181). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.

10. Романюк, О. (2017). Сучасні педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів у системі вищої економічної освіти України. *Людина, суспільство, держава у філософському дискурсі: історія і сучасність: Міжнародна науково-практична конференція до 60-річчя кафедри філософії НУБіП України*, Київ, 18–19 травня, (с. 181–182). Київ: «Міленіум».

11. Романюк, О. (2018). Інноваційний підхід до підготовки викладачів економічних дисциплін. *Формальна і неформальна освіта у вимірах педагогіки добра Івана Зязюна: Міжнародна науково-практична конференція*, Полтава, 5–6 березня, (с. 129–131). Полтава: ТОВ «АСМІ».

12. Романюк, О. (2018). Тенденції розвитку професійної педагогічної освіти в Нідерландах. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів: VII Міжнародний науково-методологічний семінар*, Хмельницький, 17 травня, (с. 63–66). Київ–Хмельницький: Термінова поліграфія.

13. Романюк, О. (2019). Розвиток педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття: XVI Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті проф. О. П. Рудницької*, Київ, 6 грудня, (с. 134–137). Київ: Талком.

АНОТАЦІЇ

Романюк О.І. Розвиток педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури. – Рукопис.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, 2020.

У дисертації охарактеризовано сутнісні ознаки базових понять дослідження. Вперше здійснено цілісний аналіз проблеми розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури у педагогічній теорії і практиці. Проаналізовано зарубіжний досвід професійної підготовки і розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти та сучасний стан розвитку педагогічної майстерності у системі підготовки фахівців економічного профілю в Україні.

Теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури. Визначено структуру, виокремлено критерії та виявлено рівні розвитку педагогічної майстерності майбутніх викладачів економічних дисциплін. Обґрунтовано методичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Експериментально перевірено структурно-функціональну модель розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в

умовах магістратури. Здійснено розробку навчально-методичного забезпечення розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін в умовах магістратури.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна компетентність, викладач економічних дисциплін, магістратура, розвиток особистості.

Романюк О.И. Развитие педагогического мастерства преподавателей экономических дисциплин в условиях магистратуры. – Рукопись.

Диссертация на соискание степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Институт педагогического образования и образования взрослых имени Ивана Зязюна НАПН Украины, Киев, 2020.

В диссертации охарактеризованы сущностные признаки базовых понятий исследования. Впервые осуществлен целостный анализ проблемы развития педагогического мастерства преподавателей экономических дисциплин в условиях магистратуры в педагогической теории и практике. Проанализированы зарубежный опыт профессиональной подготовки и развития педагогического мастерства преподавателей высших учебных заведений и современное состояние развития педагогического мастерства в системе профессиональной подготовки специалистов экономического профиля в Украине.

Теоретически обоснована и разработана структурно-функциональная модель развития педагогического мастерства преподавателей экономических дисциплин в условиях магистратуры. Определена структура, выделены критерии, показатели и выявлены уровни развития педагогического мастерства будущих преподавателей экономических дисциплин. Обоснованы методические основы развития педагогического мастерства преподавателей экономических дисциплин в условиях магистратуры.

Экспериментально проверена структурно-функциональная модель развития педагогического мастерства преподавателей экономических дисциплин в условиях магистратуры. Осуществлена разработка учебно-методического обеспечения развития педагогического мастерства преподавателей экономических дисциплин в условиях магистратуры.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, педагогическая компетентность, преподаватель экономических дисциплин, магистратура, развитие личности.

Romaniuk O.I. Developing pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programmes. – Manuscript.

Dissertation for the Candidate Degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Ivan Ziazium Institute for Teacher Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

In the dissertation the essential features of the basic concepts of the research are characterized. A thorough analysis of the problem of developing pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programmes is conducted for the first time in pedagogical theory and practice. The authorial definition of the concept of pedagogical mastery of economics teachers is provided. Pedagogical mastery of economics teachers is a combination of the acquired knowledge of economics, skills in teaching economic disciplines as well as capability to use modern pedagogical methods and technologies, developed personal abilities and psychological characteristics, the desire for continuous professional self-improvement, which ensure stable effectiveness of pedagogical activity, make it possible to give timely responses to changes that occur in the educational environment and facilitate adaptation to them, assist in developing an individual pedagogical style.

Foreign experience in teacher education and pedagogical mastery development in universities and the current state of pedagogical mastery development in the system of higher economic education in Ukraine are analyzed.

The structural and functional model of developing pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programmes that is built on psychodidactic, competence-based, activity-oriented and innovative approaches is theoretically substantiated and presented. The model is composed of three interconnected units: theoretical issues (the aim, objectives, approaches, principles, components of pedagogical mastery), content (forms, methods, stages of developing pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programmes), results (criteria, indicators and levels of prospective economics teachers' pedagogical mastery, result).

The components (motivation and value, cognitive, activity-oriented, reflection-oriented), criteria (motivation for a teaching career, values, psychological and pedagogical competency, organization and interpersonal communication ability, analytical ability), indicators (a combination of intrinsic and extrinsic motives; terminal and instrumental values; theoretical knowledge of the fundamentals of pedagogical mastery, professional skills; organizational capabilities, communicative skills; the individual level of reflectiveness development) of pedagogical mastery development of prospective economics teachers are characterized. On the basis of the characterized criteria and their indicators the levels of pedagogical mastery development of prospective economics teachers are established (basic, sufficient, high). The methodological base for developing pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programmes is substantiated. Methodological training support resources to

develop pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programmes that include the curriculum and methodological recommendations for the special course «Pedagogical mastery of economics teachers» and the training programme for developing pedagogical mastery of economics teachers with methodological guidelines are produced and implemented.

The structural and functional model of developing pedagogical mastery of economics teachers in master's degree programmes is experimentally verified.

Key words: pedagogical mastery, pedagogical competency, economics teacher, master's programme, personal development.